

Västergötland
(Pc) [Varnhem]

L 1948 75 70

VARNHEMS KLOSTERKYRKAS HISTORIA

Stifts- och landsbiblioteket
i Skara

KORTFATTAD SKILDRING

AF

J. O. OHLSON

35500

Å Billingsbergets västra sluttning, i det minnesrika och natursköna Valle härad, midt emellan städerna Skara och Sköfde ligger Varnhems klosterkyrka.

Varnhem, (som torde betyda skyddad plats) var känt sedan urminnes tider. Först från 1150-talet börjar dock egentligen Varnhem att omtalas i historien. Vid nämnda år började här att byggas ett kloster och en kyrka. Det var några stycken fattiga Bernhardinermunkar, som ankommo hit till Sverige från Frankrike. När de hitkommo fingo de taga i besittning Varnhems gård eller by, som bestod af 14 hela hemman, härefter kunde byggnadsverket företagas. Såsom föredöme eller ritning till byggnaderna voro dessa medtagna från Frankrike (Clairvanux).

Kyrkan är en latinsk korsbyggnad, uppförd af teljsten, i blandad rundbåge och spetsbågestil, romansk och götisk stil. Hvalfven uppbäres af tvenne pelarrader med huggen sten. Pelarna äro till formen olika, dock så, att de af hvarje par äro sins emellan alldeles lika. Åtta äro de till antalet å hvarje sida, äfven i koret äro åtta, däribland runda och åttkantiga. Hvarför så är förklarad med att åtta-talet var jungfru Marias tal och till hennes ära och dyrkan blef kyrkan uppförd och invigd; en tid kallades hon ock Mariakyrkan. Ett kapell, som är nuvarande sakristian, var också Marie kapell. Här finnes kvar altare, vigvattenskärl och munkvilor eller sittplatser intill murarna, där de gamla orkeslösa munkarna fingo sitta.

En Kristi Himmelfärdsdag vid 1250-talet stod kyrkan och klosterbyggnaderna färdiga att invigas. En så lysande och storartad högtidlighet har nog aldrig sedan då förekommit. Då samlades från när och fjärran en anseelig skara högre och lägre

bröder af Cisterniencernas orden, talrika präster, provinsens stormän och folk från kringliggande byggd för att öfvervara den högtidliga invigningen. Mellan knäböjande lekmän gick den långa processionen klerker, abboter och munkar. Och fåget drog omkring templets mur i långsam, högtidlig takt: »Af vigda vattnet — Likt vårregns skur, Som nedbryter köldens makt — för ofärd stenerna skulle frias, med Kristi hjälp och helga Marias». Till hennes ära var sålunda kyrkan invigd. Under alla århundraden, som svunnit sedan denna högtidsdag, så har hvarje Kristi Himmelfärdsdag ansevärd skaror af traktens befolkning begifvit sig till klosterkyrkan för att delta i gudstjänsten och bese kyrkan.

Med kyrkans södra korsarm var klosterhuset förenadt. I rät vinkel med kyrkan var kapitelsalen och öfver denna munkarnes gemensamma sofsal, med ingång i kyrkan, där det nuvarande rosettfönstret är. I rät vinkel mot detta hus, parallellt med kyrkans långhus den gemensamma matsalen, äfven ett hospital fanns. Af alla dessa många och storslagna byggnader, finns inte mer kvar än den s. k. första kvadraten i korsgången där nu De la Gardieska grafkoret är inrättadt. Själfva klostrets historia känna vi icke mycket mer, än att det var mycket rikt och hade stora förlänningar i flere län. Kort före 1574 utbröt en våld, som lade klosterhusen i ruiner, äfven kyrkans tak afbrändes. Från denna tid upphörde klosterlivet. Något år efter denna brand fäste Valle härads hertig, sedermera Karl IX, sin regerande broder Johan III, uppmärksamhet på Varhems kyrkas förfall. Han säger i bref till honom så: »Ewar samme kyrkke snart med tack icke holpen warder, förfaller både mur och hvalff, hvilket en stor och dräpelig skadhe wore». Kyrkan blef också där-efter täckt. Omkring 1650-talet började hon åter förfalla, då anslog Drottning Kristina till kyrkans reparation 1,000 daler silfvermynt jämte kröningshjälpen från några Vestgötastäder. Dessa medel blefvo dock icke tillräckliga, men händelsen fogade så, att Drottningens gunstling, riksmarskalken och greven Magnus Ga-

briel De la Gardie föll i onåd vid hofvet och förvisades därifrån. Han flyttade då till sitt grefskap Leckö samt bodde äfven å sitt slott Höjentorp $\frac{1}{4}$ mil från Varnhem. Under De la Gardies ledning kom kyrkans restauration i gång. Till de förut anslagna medlen bekostade De la Gardie återstoden hvad som åtgick till kyrkans iordningsställande. Hvad som då gjordes var täckning, tornens byggning, klockor och urverk i stora tornet, tillsättande af förstärkningspelare å yttersidorna af väggarne, till kyrkans inre blef orgel byggd, predikstol, sittstolar, däraf två korstolar, som voro afsedda för Karl XI och drottningen, jämte två stolar för deras uppvaktning, när de i kyrkan skulle öfvervara gudstjänsten. Altareupsatsen utförd i barockstil af G. Baselaque uppställd 1673. Å altaret stående Krucifix, som har ett ofantligt stort konstvärde är »räddat från Praag under trettiåriga kriget».

Från denna De la Gardies restauration har kyrkan bibehållits, till så väl sitt yttre som inre. Den gamla orgeln har dock fått ersättas med en ny, som är en af de största och bästa orglar, fastän fasaden icke är passande efter kyrkans stil. En stor restauration af kyrkan började 1911 och har fortgått några år, med afbrott nu under ett par år. Härunder skall förekomma om-
täckning af såväl taken som tornen, lagning af väggarne, nya stolar, värminrättning; utomkring kyrkan undanschaktning af jorden, för att komma ned till den gamla ursprungliga grunden och äfven därigenom få kyrkan torrare och fri från svamp och fukt, som nu är svårt med.

I slutet af 1880-talet anlades, där den fordne klosterträdgården var belägen, en park till förskönande af kyrkans omgivning. Denna park har många olika trädslag planterade och under sommartiden mycket omtyckt af de resande som besöka kyrkan.

Nästan samtidigt med kristna lärans införande i vårt land blef bruket att begrava de döda i kyrkorna antaget, ty enligt den då rådande tron var det hviloställe, som man erhöi inom kyrkans vigda murar heligare och mer lädande till den dödes

själaro och salighet än annorstädes, man trodde sig vara Gud närmare och mer förtjänt af hans misskund, då man var jordad på ett rum där han dagligen om ej stundligen åkallades. Denna grafrättighet inom kyrkorna sålde presterna och munkarne emot stora penningsummor, ja en del personer kunde bortgifva hela sin egendom till kyrkan. Till minne af de döda lade sedan anförvanter och vänner öfver grafven en stenhäll, hvarpå de dödas namn samt sinnebild af deras stånd, släkt eller sysselsättning vore inristade eller uthuggna, dessa betäckningshällar fingo namn af grafstenar. Af sådana stenar äger Varnhems kyrka ännu i behåll 18 stycken, af dessa nämnes här de förnämsta: Mechtildstenen, som tros varit Birger Jarls och hans gemåls grafsten från första början. En runsten, som med sina runor säger: »Katil, Kertil reste sten efter sin hustru Kata Tusgils syster». En grafsten upptar namnet Johan af Kyrna, fordom riddare hos Hertig Erik af Sverige, död mellan 1298—1319. En sten öfver Anders Eriksson till Welanda af ätten Röde, död 1593. Den märkligaste och finaste af medeltidsvårdarne, är en grafsten öfver Riksrådet m. m. Björn Nilson Näf, död 1312, af släkten Färila med dess vapen å stenen.

Från grafstenarne gå vi så till de särskilda grafkoren: Vid ingången i kyrkan, på var sin sida i vapenhuset, äro tvenne grafkor å norra sidan, en befallningsman Joh. Ohlson Warenbergs jämte sin familjs grafplats och å södra sidan häradshöfding Lejonstolpe samt hans afkomlingar.

Bakom altaret i koromgången finnas fem stycken kapell, som ursprungligen voro afsedda för åtskilliga helgons dyrkan, där munkarne fick förrätta enskild andakt. Dessa rum nämnas nu för grafkor åt medeltida konungar, som i kyrkan har sin hviloplats. Rummen äro af De la Gardie iordningsställda som de nu äro, till tak, grafhällar och historiska taflor åt de konungar som han säger skall hvila där. Enligt våra tiders forskares utsago är troligt dessa konungagrifter i koromgången bakom altaret. Här har skolat ligga ett Epitaprium, som nu är uppsatt i muren bakom altaret. Detta

monument hålles för att vara från 1200-talet gammalt och bär en munkstilsinskriftion med förtäljande om, att tre konungar skulle vara begrafna där stenen låg. Öfversättningen af skriften är: «Si här äro begrafna tillsammans tre konungar, hvilka den oöfvervinnerlige döden, som själf gör sig lager, nedslagit. I. Först styrde Knut Götha rike, hvilken under sin vandring i stoftets värld, sträfvade efter det himmelska riket. Han lämnade omsider det jordiska och ingick genom döden i de himmelska boningar. Må han där i höjden, dit äfven jag ställer min färd, hafva himmelsk manna att upphämta. II. Efter honom styrde den store Konung Erik detta rike; han var en beundransvärd regent, och en vän af rättvisa. Mot illasinnade var han ytterst sträng och utrotade med vapen sina fiender. Han fullbordade sitt lefnadslopp, dog och hvilar i frid. III. Rike och namn gaf han åt sin son och denna förde, efter faderns fränfalle, såsom konung en ärorik spira; huru snart förgås äfven den, som kufvadt vilda, stolta andar; denne har döden tagit bort, Erik nämligen, och här hvilar han. Ej utan skäl är Sverige efter dessas bortgång försjunken i djup smärta. Aftorka, o Gud! våra tårar och låt oss återförenas med dessa saliga! och låt denna kropp dig Herre Christe till ära, såsom din afbild skåda de Guds boningar, som ämnade äro för den eviga hvilan.»

Enligt denna skrift är dessa tre Erikska Konungar här begrafna, nämligen Knut Erikson, son af Erik den Helige, Erik Knutsson och Erik Erikson, med namnet Halte och Läspe. Birger Jarl är också med all säkerhet begrafven här, när han var nära besläktad med dessa konungar. En gammal rimkrönika förtäljer om Birger Jarls jordafärd och säger så: »Till ett Clöster förde de han, Honom följde mången ärlig man, The Munka the äro grå, Och bo å lande ärja och så, Det Clöster heter Warnhem, Säll tror han hvilar ther med dem». Konung Inge Stenkilsson skall också vara här begrafven. Förutom de nu nämnda konungarne, så ha de flesta sina gemåler och barn begrafna här.

I södra korsarmen af kyrkan har inrättats grafkor åt fyra per-

soner af De la Gardieska familjer, dessa äro Rikskanslären Magnus Gabriel De la Gardie och hans gemål prinsessan Maria Euphrosine, samt deras son Gustaf Adolf och hans fru Elisabeth Oxenstierna.

I vestibulen stå blystatyer af Jakob Pontusson och Magnus Gabriel De la Gardie. Å väggarne äro upphängda åtskilliga släkt- och anvapen, äfvenså trenne standar. Vidare finnes ett par snäckformade ramar, som förr skulle vara till ramar för de marmorstatyer som nu är uppställda å sten inne i grafkoret. Dessa statyer vore på deras lifstid förfärdigade och då af dem uppställda i rummen å deras slott.

Med ingång från norra korsarmen kommer man in i Munkarnes eller Twengerhjelmiska grafkoret. I detta grafkor skall en hel del högre och förnämre af munkarne vara begrafna, äfvenså ryttmästaresläkten Twengerhjelms, som på 1573-talet fick hvilo-stad här.

Med ingång utanför kyrkan har vi tvenne grafkor, å norra sidan har biskop Jesper Svedberg iordningställt ett grafkor åt sig och sina två sista fruar. Å södra sidan är ett grafkor åt biskopen Engelbert Larsson, Hallenius. Utom dessa biskopar äro å kyrkogården flera begrafna, när detta pastorat förr i tiden var prebende åt biskopen.

Inne i nuvarande sakristian förvaras några gamla relikier från klostertiden, däraf ett rökelsekar, nattvardskalk, en hänglås och några lämningar af gamla mässkrudar.

Här har nu i korthet skildrats Varnhems kloster och dess kyrkas historia. Många sekler har svunnit hän i tidens omätliga haf, sedan grundvattnet lades å denna plats, det oakadt står Varnhems kyrka än i dag likadan oförändrad till sina hvalf och murar, som den dag hon offentligt invigdes, bärande vittne om, att ett företag som göres i tro och kärlek till vår »store mästare» skall alltid bestå.